

Валерій Сніжко, Олександр Федоренко // Українознавство. – 2004. – № 1–2. – С. 185–193. 6. Сніжко В. Проблеми єдності етногенезу та розвитку природи в Україні / В. В. Сніжко // Українознавство. – 2002. – № 1–2. – С. 46–53. 7. Сніжко В. В. Творчість через Символ / В. Сніжко, Л. Отрошко. – Сімферополь: Таврія, 2010. – 236 с., іл., вкл. 8 с. 8. Сніжко В. В. Україна: природа та психологія етносу [науково-методична розробка на допомогу лектору-викладачу народного університету українознавства] / В. В. Сніжко, М. П. Кононенко. – К.: Знання, 2006. – 112 с. 9. Українознавство: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / ред. М. І. Обушний]. – К.: Київський університет, 2008. – 672 с.

10. Українознавство XXI ст.: виміри розвитку / [гол. ред. П. П. Кононенко, ред. Т. П. Кононенко, Н. М. Істоміна, ред.-упор. Т. Л. Ренке]. – К., ННДІУ, 2009. – 432 с. 11. Українці у світовій цивілізації і культурі: [колективна українознавча монографія / кер. проекту П. П. Кононенко, В. Д. Баран, В. К. Борисенко та ін.]. – К.: НДІУ, 2008. – 400 с. 12. Філософія природи / [Толстоухов А. В., Мелков Ю. О., Ягодзінський С. М. та ін.]. – К.: ПАРАПАН, 2006. – 208 с. 13. Хилько В. Г. Екологічна культура – новий архетип сприйняття людиною природного середовища / В. Г. Хилько // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2006. – № 58. – С. 1–4.

Юлія Стрелкова

Православ'я в ідейній спадщині слов'янофілів

Статтю присвячено аналізу однієї з проблем, які особливо актуалізуються в період глобалізації – проблеми взаємовідносин між православними церквами в Україні, між церквою і державою. У цьому відношенні певні ідеї слов'янофілів і сьогодні залишаються важливими для православної релігії.

The article is devoted to the analysis of one of the problems, which become especially actual in the time of globalization – to the problem of relations between the different Orthodox churches in Ukraine and between these churches and the state. In this case some ideas of the Slavophiles are still important for the Orthodox religion.

Одним із найважливіших факторів, який суттєво впливає на зміни в сучасному суспільстві України, є глобалізація. Вона просякає різноманітні сфери, і одна з них – релігійна. І хоча православ'я було й залишається однією з головних конфесій, але, тим не менше, в Україні поширюються й інші, традиційні та нетрадиційні, які прагнуть впливати на свідомість наших громадян. Певну роль відіграє і політичний аспект – входження України до Європейської співдружності, співпраця з країнами СНД. Очевидно, що ці та багато інших питань виникають і виникнуть у подальшому розвитку нашої держави. Подібні питання (політичні, економічні, релігійні, соціокультурні) вже виникали в історії філософсько-релігійно-знавчої думки. І, на нашу думку, особливий інтерес викликає ідеяна спадщина представників російської традиції філософування – слов'янофілів. Слов'янофілізм – одна з найзагадковіших течій в історії російської думки. Представники цієї течії – О. Хомяков, І. Кіреєвський, К. Аксаков, С. Аксаков. Ю. Самарін та ін. аналізували головні особливості життя російського суспільства, всі галузі його життєдіяльності.

Саме тому багато дослідників зверталися і звертаються до поглядів слов'янофілів на майбутнє Росії, на її економічний устрій, культуру, політику, мистецтво. Так, в історичній енциклопедії йдеться про те, що слов'янофіли не створили, а усвідомили російську ідеологію, концептуально оформили її [11]. Відомий російський дослідник В. Акулінін у праці «Філософія всеєдності: від В. С. Соловйова до П. А. Флоренського» [1] зазначає, що слов'янофілізмська ідеологія була тим ґрунтом, на якому «виросли» ідеї Вол. Соловйова, К. Леонтьєва, М. Бердяєва та багатьох інших представників російської філософії кінця XIX – початку XX ст.

П. Алексєєв [2], Е. Гайдадим [3], І. Євлампієв [5], В. Зеньковський [6; 7; 8] підкреслюють значення духовної спадщини минулого Росії для представників слов'янофілізму, їхню особливу увагу до проблем православної релігії – до значення віри в житті кожної людини і російської спільноти в цілому, до духовності. Слов'янофіли відіграли, на їхню думку, визначну роль в історії російської духовної культури: вони першими висловили в філософії національну самобутність російської культури, національно-самобутній шлях Росії у всесвітній історії.

Слов'янофілізм – це творчість у російській культурі І. Кіреєвського, О. Хомякова, Ю. Самаріна та багатьох інших. Основою вчень слов'янофілів були православна релігія, романтизм, німецька класична філософія. Але, якщо

німецька класична філософія вважала своїми пріоритетами логіку, чисту раціональність, то «православно-російська», на думку слов'янофілів, засвоювала життя не тільки завдяки розуму, але й усією сутністю людини. Людина – цілісна істота, вона має не тільки власні потреби, але й власну віру, фантазії, емоції, уяву.

І. Кіреєвський у статті «Дев'ятнадцяте століття» наголошував на відмінностях між європейською і російською культурою. Російський мислитель зазначає, що європейська культура виникла на основі взаємодії трьох головних складових: класичного світу Античності, германсько-варварського начала і християнства. Щодо Росії, то в її культурі немає першої з цих складових. У результаті «ненаявності класичного світу була причиною того, що вплив нашої церкви у неосвічених часи був не таким рішучим, не таким всемогутнім, як вплив церкви римської» [10, с. 93]. Але проходить сім років, й Іван Кіреєвський у «Відповіді О. С. Хомякову» зазначає: «Три елементи стали основою європейської освіченості: римське християнство, світ неосвічених варварів, який знищив Римську імперію і класичний світ стародавнього язичництва. Цей класичний світ стародавнього язичництва, який став спадщиною для Росії, по суті, являє собою перемогу формального розуму людини над усім, що є всередині й ззовні...» [10, с. 115].

Безперечно, російський мислитель звертається до традицій романтичної думки, яка оформилася задовго до 30-х рр. XIX ст., зокрема, до романтичного осмислення історії. Перш за все, для ідей І. Кіреєвського вже існував ланцюг бінарних опозицій, одна з яких характеризувала світоглядний позитив романтиків, а друга – те, від чого відштовхувалися романтики як від дійсності, яка для них виступала відчуженою. Найбільш значущою була визнана опозиція організму й механізму на рівні онтології, а також розуму, інтуїтивно-цілісного осягнення дійсності й глузду – на гносеологічному рівні. Низка інших опозицій: поезії й прози; прагнення до істини, добра та справедливості й утилітаризму; замріяності й тверезого розрахунку і т. п. – були похідними від перших двох.

Романтики використовували свої протиставлення різнобічно. Наприклад, органічність, розум і поетичність вони приписували собі, тобто романтизму як напряму в історії європейської філософської думки, на протизагаду механіцизму, розсудливості та прозаїці доби Просвітництва. Але, яке минуле обирав романтизм, залежало від індивідуального вибору того чи іншого автора. Тому для Гельдерліна органічність, розум

і поетика здійснилися в стародавній Греції, тоді як Новалис відносив їхню реалізацію до Середньовіччя, а Вакенродер – до Ренесансу. Але для романтиків існувала ще одна дійсність, окрім опозицій, і такою дійсністю був «народ». «Народ» для романтиків це – щось невловиме і неосяжне, це – не прошарок і не соціальна група. Для романтиків народ – це максимальне наближення до природи, а сама природа – щось первинне, як ґрунт усього, що існує. Природа для романтиків – це збирання речей, у суцього, фактично, вони ототожнювали природу з Богом. Благоговіння романтиків перед природою, її сакралізація поширилася на розуміння народу. Романтики вважали, що народ репрезентує органічність, розум і поетичність.

І. Кіреєвський використовує підходи романтиків і наділяє не тільки Росію, але й всі слов'янські народи світоглядним позитивом, який виражений в «плюсах» романтичного ланцюга опозицій. Росія, на його думку – це органічність (цілісність і неподільність), розум та поетичність, ґрунтом для яких виступає православ'я. На відміну від Росії, Захід був, є і буде тільки механічною сукупністю, тому що він не має істинної релігії. У статті «Про характер просвітництва Європи та його ставлення до просвітництва у Росії» І. Кіреєвський обґрунтовує спільну для всіх слов'янофілів позицію: «...одним словом, там [у Європі. – Ю. С.] роздвоєння духу, роздвоєння думки, роздвоєння наук, роздвоєння держави, роздвоєння прошарків, роздвоєння суспільства, роздвоєння сімейних прав і обов'язків, роздвоєння морального і серцевого стану, роздвоєння всієї сукупності й усіх окремих видів буття людського, суспільного і приватного; у Росії, навпаки, домінують прагнення до цілісності буття внутрішнього і зовнішнього, суспільного і приватного, углядного і повсякденного, штучного і морального. Тому, якщо все вищезазначене є справедливим, то роздвоєння і цілісність, розсудливість і розумність стануть останнім виразом західноєвропейської й давньоруської освіченості» [10, с. 290].

Якщо звернутися до творчості представника романтизму Новалиса, то, на його думку, в християнсько-католицькій Європі панували такі самі гармонія, єдність та згода, як і в стародавній Русі, як обґрунтовує це І. Кіреєвський. Головний мотив, до якого апелюють і Новалис, і Кіреєвський – єдність народу. Слід зазначити, що один з перших німецьких романтиків, великий поет і філософ Новалис (Фрідріх фон Гарденберг) вважав еволюції основою історії [12, с. 163]. Для І. Кіреєвського віра визначає і характер історії, і спосіб життя народу. Окрім того, і характер панівної філософії залежить від пануючої віри в суспільстві. При цьому філософія існує не на рівних з вірою. Філософія пізнає не Божественне, а щось невизначене, що називається «істиною»: «...істина божественна не досягається умовиводами звичайного розуму і вимагає вищого, духовного бачення, яке набувається не завдяки показовій вченості, а завдяки внутрішній цілісності буття» [10, с. 320]. Внутрішня цілісність буття – це православна віра на безкраїх просторах Росії.

Для іншого представника слов'янофілства О. Хомякова цілісність буття в Росії – це існування общини і православна віра. Община – це взаємовиручка, спілкування, злагода та гармонія. Община організовує народ у цілісність на рівні матеріального життя, а православ'я – на рівні духовного. Основою основ у Росії є общинно-родинна власність.

На думку слов'янофілів, тому саме Росії й надано велику роль у світовій історії. Вони розробили цілісну концепцію своєрідного розвитку Росії, який проявляється вже від самого

початку становлення її державності. На відміну від Заходу, де держава затвердилась унаслідок завоювань і насилля, в Русі вона була результатом «добровільного заклику влади», державність формувалась шляхом добровільної згоди, що й призвело до згоди між владою і народом. Такі відносини виключали ворожнечу між різними прошарками російського суспільства, протистояння між владою та народом, що є типовим, на думку слов'янофілів, для Заходу. Для того, щоб суспільство залишалось цілісним, Європа звернулася до «суспільної угоди», а Росія – до православної релігії, і це гарантувало єдність віри й побуту. Православ'я було й залишається вірним джерелом християнства, єдності Церкви, зберігає чистоту віри. Тому люди на російських просторах відчувають свободу і «соборність», простоту й готовність до самозречення (О. Хомяков). У статті «Про старе і нове» (1839 р.), яка вважається першим обґрунтуванням слов'янофілської доктрини, О. Хомяков зазначає, що історія Церкви у Росії була трагічною. Проте на початку становлення держави, на його думку, не було війн, завоювань і крові. Історію Росії слід сприймати в усій її складності, з усіма суперечностями, які існували не тільки в повсякденному, але й у церковному житті.

Слід наголосити, що слов'янофіли ідеалізували Росію, історію народів, які проживали на її території. І сама історія Росії була далеко не безхмарною – були й суперечки між князями, народні бунти, православна релігія теж не швидко затвердилась в Русі. Позитивним, на нашу думку, є те, що слов'янофіли прагнули розкрити самотність історичного минулого Росії, особливості російського національного характеру, перспективи розвитку держави. Головним було те, що вони обстоювали ідеали соціальної справедливості не тільки для російського, але й для всіх інших народів Росії. І сьогодні це завдання залишається актуальним для країн пострадянського простору, зокрема для України.

Відповідно до ст. 1 Конституції, Україну проголошено соціальною державою, тобто такою, яка зобов'язана дбати про добробут своїх громадян, їхню соціальну захищеність, а її головним завданням – досягти суспільного поступу. Сьогодні ми говоримо про розбудову громадянського суспільства, а воно передбачає рівність усіх громадян, їхнє право на демократичне життя, що, в свою чергу, включає рівність членів суспільства, їхні права на освіту, віросповідання, на реалізацію «всіх сутнісних сил» (К. Маркс) людини.

Не секрет, що в Україні достатньо різних конфесій. Але, при тому, що більшість українців православні, Церкви Московського та Київського патріархатів не можуть досягти консенсусу. Українська дослідниця Г. Могильницька в праці «Літос (або Камінь із праці правди на розбиття митрополічного блудословія)» зазначає: «Ми – політики різних рівнів і рангів, патріоти своєї Держави (Української Держави, а не якогось “общего Отечества”), що опікуємось утворенням Української Помісної Православної Церкви, завжди заявляли і заявляємо, що це є одним з основних питань державотворення, а отже – політичним питанням» [11, с. 72]. Г. Могильницька висуває чотири аргументи на користь створення такої Церкви: «Висновок перший: правило 6-те і 17-те I та IV (відповідно) Вселенських Соборів, що визначають адміністративно-територіальний фактор канонічною підставою для усамостійнення Церкви, та правило 34 св. Апостолів, що визнає такою підставою національний фактор. Забезпечують нам канонічне право на створення незалежної від Московського патріархату Помісної Української Православної Церкви. Висновок другий: оскільки сам

механізм відділення жодними канонами не обумовлений, то Українська Церква у практичному втіленні своєї самостійності використала практику усамостійнення всіх інших Помісних Православних Церков, враховуючи й практику усамостійнення Московської Церкви, яка нині претендує на роль «найканонічнішої й набагодатнішої охоронительки чистоти православ'я». Висновок третій: оскільки Українська Церква Київського патріархату оголосила про свій вихід з-під юрисдикції патріархату Московського, який, як ми бачили, й без того не мав на неї жодних канонічних прав, то будь-які рішення Московської патріархії щодо Київської... не є правочинними. Висновок четвертий: оскільки канонічне право на усамостійнення Української Православної Церкви Київського Патріархату базується на канонічних правилах, а в питаннях віровизначення та догматики вона ні на йоту не відхиляється від Євангельської науки та догматів православ'я, то жодних причин для її невизнання чи шельмування, які б лежали в площині релігії, – немає» [11, с. 71–72].

На нашу думку, головним є не стільки створення самостійної Церкви, скільки досягнення згоди між тими православними Церквами, що існують в Україні. Відносини між православними церквами й державою на сучасному етапі не можна як слід охопити без погляду на змінену постановку проблеми. Ця зміна проблематики вимальовується вже в ранньому історичному розвитку. Вона проявляється переважно через три основні складові. Перша виникає в принциповій різності суті Церкви й світу: після найбільш ранньої стадії єдності між ними й наступної, після неї – безпосередньої полярності в однорідній християнській сфері існування, сьогодні відносини між православними церквами й державою досягли нового рівня, на якому «світ» як об'єкт раціонально спланованого людського суспільства протиставлений незалежній, безпосередній релігійності.

Виходячи з цього, існування сучасної держави є світським, а Церкви – духовним. У той час як держава розуміє себе виключно як світська спільнота, Церква бачить себе під приматом духовності, а тому – незалежною. У зв'язку з цим виникає інша основна складова, яка полягає в дехристиянізації світу, секуляризації його думок і загальної відкритості як публічного, так і приватного життя. Це означає, що християни стають меншістю частково ворожого, частково індиферентного навколишнього світу й що Церква, по суті, стає Церквою меншості християн, які належать до неї на основі вільного й свідомого рішення.

Така «ситуація діаспори», зрозуміло, не відкриває Церкви можливості відійти в існування релігійного таємного зібрання. Навпаки, вона вимагає вільної згоди зі світом. Це завдання

вона виконує самостійно, засобами власної духовної сили. Третя основна складова – принципів зміни в самій державі, яка має значення для формування відносин між православними (і не тільки) Церквами та державою.

Україна – демократична держава в сучасному глобалізованому світі, причому ця характеристика – не абстрактне поняття, а конкретна історична величина. Сьогодні вона справжня в передбаченому Конституцією порядку формування єдності, у якій найрізноманітніші сили, що формуються в партіях, об'єднаннях, публічній думці, покликані співпрацювати. Водночас ці сили часто належать до різних конфесій. Коли людська діяльність спрямована на політичний процес демократичного суспільства й організацію держави, коли через діяльність тих самих людей суспільство актуалізується у вірі, а Церква реалізує духовні засади існування суспільства, тоді проявляється порядок відносин між церквами та демократичною державою як проблема впорядкування людської діяльності, яка, відповідно до існування сучасної демократії, визначається свободою. При цьому більше не йдеться про старі питання ставлення політичного суспільства до віри, про інституційну проблему незалежності Церкви та її місця в державному праві. З огляду на «відкритість» демократичного суспільства для організованих групових впливів, на перший план виступає питання ролі Церкви як організованої людської спільноти в політичному процесі.

1. Акулинин В. Н. Философия всеединства: От В. С. Соловьева к П. А. Флоренскому / В. Н. Акулинин. – Новосибирск: Наука, Сибирское отд-ние, 1990. – 158 с.
2. Алексеев П. В. Философы России XIX–XX столетий. Биографии, идеи, труды / П. В. Алексеев. – М.: Академический Проект, 1999. – 944 с.
3. Гайдадым Э. Л. Феникс или забытая статуя Галатеи? Философия истории русского неортодоксального теизма XIX – начала XX вв. / Э. Л. Гайдадым. – Донецк: Облполиграфиздат, 1990. – 249 с. – (Из истории русской религиозно-философской мысли).
4. Галактионов А. А. История русской философии / А. А. Галактионов, П. Ф. Никандров. – М.: Соцэкгиз, 1961. – 459 с.
5. Евлампиев И. И. История русской философии / И. И. Евлампиев. – М.: Высшая школа, 2002. – 584 с.
6. Зеньковский В. В. История русской философии. – В 2 т. / В. В. Зеньковский. – Париж: YMCA-PRESS, 1989. – Т. 1. – 475 с.; Т. 2. – 477 с.
7. Зеньковский В. В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В. В. Зеньковский. – М.: Изд-во Свято-Владимирского братства, 1993. – 223 с.
8. Зеньковский В. В. Русские мыслители и Европа / В. В. Зеньковский. – М.: Республика, 1997. – 368 с. – (Мыслители XX века).
9. Зернов Н. М. Русское религиозное возрождение / Н. М. Зернов. – Париж: YMCA-Пресс, 1991. – 121 с.
10. Киреевский И. В. Критика и эстетика / И. В. Киреевский. – М.: Искусство, 1979. – С. 98–290.
11. Могильницька Г. Літос (або Камінь із праці правди на розбиття митрополичного блудословія) / Г. Могильницька. – Бровари: Українська ідея, 2004. – 96 с.
12. Новалис. Християнство и Европа. – Гимны к ночи / Новалис. [Пер. В. Микушевича]. – М.: Энигма, 1996. – С. 156–188.
13. Славянофилы. Историческая энциклопедия / Под ред. О. А. Платонова. – Институт русской цивилизации. – М., 2009. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusinst.ru/>.

Олександр Сцібан

Філософські засади екофільного природокористування

У статті за допомогою системного підходу розглянуто феномен екофільного природокористування. Визначено деякі суттєві характеристики та роль екофільного природокористування в системі «людина – Природа». Зазначено деякі проблемні моменти для визначення екофільності природокористування.

The phenomenon of ecophile usage of nature is examined in the article using system approach. Some significant characteristics and the role of ecophile usage of nature in the system «Human – Nature» are defined. Some problem aspects of determination of ecophilicity usage of nature are noted.

Тема екофільного природокористування сьогодні є актуальною як для Світу, так і України, оскільки умови життєдіяльності людства швидко змінюються. При цьому постають глобальні виклики, що потребують належного

реагування у багатьох вимірах. Тому Україна бере активну участь у загальносвітових процесах дослідження відносин людини і довкілля, пошуках шляхів сталого розвитку людства, створенні і впровадженні стратегій гармонійного, екологічно